

Algı'ya Dair

Editörler

Erol Kuyma - Atiye Nazlı

İstanbul, 2019

ALG'YA DAİR

İmtiyaz Sahibi
Sadettin Bayrak

Yayın Koordinatörü
Rekin Ertem

Editörler
Erol Kuyma - Atiye Nazlı

Kapak Tasarımı
Hüseyin Özkan

İç Tasarım
Özlem Özkan

Baskı ve Cilt
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi Yılanlı Ayazma Sokak
No : 8 Örme İşhanı Topkapı/İstanbul
Tel : 0212 493 11 06

Birinci Baskı
Ağustos 2019

ISBN : 978-605-7898-25-8
T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 11805

KESİTYAYINLARI

Ankara Caddesi No: 15 Konak Han Kat: 1
Hobyar Mahallesi Cağaloğlu/İstanbul
Tel : 0212 512 56 33 / 0212 511 68 28
Faks : 0212 512 56 63
web : www.kesityayinlari.com
e-mail : kesit@kesityayinlari.com

© KESİT YAYINLARI

Tüm Hakları Saklıdır. Yayınevinin izni olmadan kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

KESİT YAYINLARI, Karbey Yayıncılık Eğitim ve Dan. Hiz. San. Tic. Ltd. Şti. kuruluşudur.

İÇİNDEKİLER

Birlik Dirlik Üretkenlik.....	7
Editörden	9
• Türkçede Çocuk Edebiyatı Algısı Üzerine Bazı Düşünceler Meral Demiryürek	11
• Şiirde Mutlak Anlamsızlık ve Habîbî'nin Anlamsız Beyitlerinde Cabbarca'nın İzleri Üzerine Özer Şenödeyici	29
• Türk Atasözlerinde Yabancı Algısı Atiye Nazlı	39
• Enderunlu Vasıf'ın Divan'ındaki Gazellerde ve Anne-Kızı Konuştuğu Muhammeslerinde Kadın Algısı Elif Ayan Nizam	59
• Teknoloji Kavram Alanına Ait Bazı Kelimelerde Anlam ve Algı İlişkisi Erol Kuyma	89
• Mehmed Nâzım Paşa'nın <i>Muhâtaba</i> Adlı Eserinde Tabiat ve Medeniyet Algısı Hiclâl Demir	115
• Algı Fiillerinde Çok Anlamlılık: gör- Örneği İsa Sarı	129

- TR83 Bölgesinde İsrâf Algısı ve Gıda İsrâf Analizi
Güngör Karakaş..... 161
- Osmanlı Dönemi Tıp Metinlerinde Türkçenin Kullanımı Üzerine Tespitler
Mücahit Akkuş 175
- Zıt Kavram Algısı: Türkçe Atasözlerinde Metaforik Zıt Anlam
Selcen Koca..... 189
- Hititlerde Kadın Algısı
Arif Kumaş..... 215
- Toplumsal Cinsiyet Algısından Hareketle Orhan Kemal'in
Romanlarında Kadın Şahıslar
Burcu Özaydın Yakıştıran..... 239
- Sadri Ertem'in Çıkrıklar Durunca Adlı Romanında Toplumcu Gerçekçi Algı
Canan Uğurdağ..... 259
- 15. Asır Divan Şairlerinin Kasidelerinde Fatih Algısı
Süreyya Yalçın Kuşçu..... 273
- Halkevlerinin Folklor Çalışmalarında Kültürel Mirası Koruma Algısı
Altuğ Ortakçı..... 299

ALGI FİİLLERİNDE ÇOK ANLAMLILIK: GÖR- ÖRNEĞİ

İsa SARI*

Özet

Görme, algı türleri içerisinde diğer algılara kıyasla birinci derecede işlevsel ve en yüksek öneme sahip temel algıdır. Kişinin çevresini ve çoğu görüngüyü algılaması, buna dayanarak olayları yorumlaması ekseriyetle görme ile gerçekleşir. Bu durum, algıyla ilişkili diğer fiillerle karşılaştırıldığında görme algısına esas olan *gör-* fiilinin çok anlamlılığa elverişli hâle gelerek daha fazla anlamsal çeşitlenmeye sahip olmasına, yani çok anlamlılık taşımasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra doğrudan ya da dolaylı yoldan görme algısı temelinde şekillenen *bak-*, *izle-*, *gözetle-* gibi fiiller ya da *göz gezdir-*, *göz at-*, *iş gör-* gibi bir kısmı deyimleşmiş yapılar, ayrıca *göz*, *görüş*, *görsel*, *görüntü* gibi ilişkili adlar da diğer algı kategorileriyle bağlantılı sözlüksel unsurlara göre hayli fazla miktarda olarak dilin sözcüklerinde kodlanmıştır. Dolayısıyla çok anlamlılık yönüyle zengin bir görünüm sunması ve kendisiyle anlamca ilişkili başka yapıları kolaylıkla oluşturma potansiyeli bakımından yüksek türetkenliğe sahip olan görme algısı ve *gör-* fiili *duy-*, *tat-*, *kokla-* gibi diğer algı türleri ve algı tabanlı fiiller arasında özel bir konuma sahiptir.

Bu çalışmada, zihinsel (mental) süreçlerin temeli ve ön şartı durumundaki algılama (perception) ile ilgili olarak görme eyleminin ve bunun dildeki ifadesi olan *gör-* fiilinin Türkçedeki anlamsal çeşitlenmeleri ele alınacaktır. Bunun için öncelikle mental fiil kavramına değinilerek bu fiil türü algı/uyaran temelli yeni bir sınıflandırmaya tabi tutulacak, ardından algı ve algılama kavramları irdelenip görme algısıyla ilgili temel bilgiler aktarılacak, sonrasında çok anlamlılık konusu irdelenecek ve Türkçede *gör-* eyleminin

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, isasari@hitit.edu.tr

teknolojik, ekonomik, kültürel vb. etkenlere bağlı olarak çeşitli bağlamlarda kazandığı yeni yan anlamlarına temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: mental fiiller, algı, görme, çok anlamlılık, anlambilim

Polysemy of the Perception Verbs: The Case of Turkish *gör* ‘to see’

Abstract

Vision is the most essential and the most functional perception when compared to other perception types. The comprehension and the conceiving of the surrounding environment and many phenomena for the human and the interpretation of them is firstly and mostly possible by vision. This is the main reason of the semantic variation, i.e. polysemy found on the verb *gör* ‘to see’ and this verb has the highest number of polysemy in comparison with other perception verbs. Besides, some verbs which are related to vision such as *bak* ‘to look’, *izle* ‘to watch’, *gözetele* ‘to observe’ or some constructions like *göz gezdir* ‘cast an eye’, *göz at* ‘glance’, *iş gör* ‘do a work’ (some of them are idiomaticized) as well as some nouns like *göz* ‘eye’, *görüş* ‘opinion’, *görsel* ‘visual’, *görüntü* ‘image’ are more encoded in the lexicon and much more used when compared to other perception categories. Accordingly, visual perception has the priority and a special status among other verbs based on perception since it has more potential for polysemy, presents much more semantic variation and it is convenient and productive for building up other related lexical/functional items.

In the present study, the semantic variations on the visual perception, which can be considered as the prerequisite for other mental procedures, and its primal verbal equivalent in the language, that is the verb *gör* ‘to see’ will be evaluated. Therefore, first of all the notion of the *mental verb* will be touched upon and a new classification based on perception/stimulus will be proposed, later on essential information on the visual perception will be dealt with. Polysemy is the second major subject of this study. In this respect, an outline of polysemy will be examined, and finally the polysemy of the verb *gör* ‘to see’ that are possessed through technological, economic, cultural factors in Modern Turkish will discussed.

Keywords: mental verbs, perception, vision, polysemy, semantics

1. Giriş

Dillerde sözlüksel içerik barındıran iki temel sözcük sınıfı mevcuttur: isim ve fiil. Bu sınıflara ait unsurlar dil konuşurlarının zihinlerinde kodlanmış varsayılan anlam içeriklerine sahiptir ve bu içerikler herhangi bir bağlam içerisinde yer almasalar dahi çoğu durumda bir olgu ya da kavrama göndermede bulunma, anlamsal/zihinsel yönden çözümlenebilme ve dolayısıyla sözce üretme potansiyeline sahiptir. Bu çalışmadaki konunun esasını oluşturan fiiller, isimlerle birlikte tüm dünya dillerinin paylaştığı ortak bir evrensel sözcük sınıfıdır ve sözdizimi içerisindeki rolleri bakımından diğer sözcük sınıflarını kontrol etmeleri/ortaya çıkarabilme potansiyelleri nedeniyle -en azından dilbilgisinin bu düzleminde- isimlere ve geri kalan sözcük sınıflarına kıyasla daha “ayrıcılık” ve çok özellikli bir konuma sahiptir. Ayrıca diğer sözcük sınıfları sürekli ya da geçici ilişki(ler) içerisinde. Açık sınıf üyesi olma, anlamlı (sözlüksel) kimlik taşıma, hareket/oluş/kılış bildirme gibi farklı nitelikleri yönüyle betimlenen fiiller kendi içlerinde çok farklı ölçütler dâhilinde sınıflandırılabilirler: istemsel özelliklerine göre, anlamsal içeriklerine göre, yapısal niteliklerine göre vs.

Dilbilgisel zaman, kiplik, görünüş, çatı vb. içsel özelliklere ve bunların yanı sıra kişi, sayı gibi uyum (agreement) kategorilerine göre çekimlenen fiiller, ifade ettikleri eylemin tür ve içeriklerine göre de sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda, Türkolojide ve Türk dilbiliminde özellikle yirmi birinci yüzyılın başlarından itibaren *mental* ‘zihinsel/akılsal’ temelli sınıflandırmalar gündeme gelmiş, alt sınıflandırmalar ve ilgili diğer çalışmalar verilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada da, mental fiillerin bir alt türü olarak değerlendirilen *algı fiillerine* (verbs of perception/perception verbs) temas edilerek bu fiillerden biri durumundaki *gör-* ve buna bağlı çok anlamlılık irdelenecektir. Mental fiiller üst başlığı ile algı fiilleri alt başlığı daha önceki araştırmacılar tarafından tartışıldığı ve sınıflandırma denemeleri yapıldığı için bu çalışmada odak daha çok çok anlamlılık ve özelde ise *gör-* fiilinin çok anlamlılığı üzerine olacaktır. Fiilin tüm anlam içerikleri çevrimiçi olarak yayımlanan *Güncel Türkçe Sözlük* (=GTS) üzerinden taranacak ve bağlam tabanlı veri kaynağı olarak da arama motoru sorguları üzerinden çevrimiçi yazışma ortamları, gazeteler vb. kaynaklar kullanılacaktır. Fiilin GTS’de tanımlanmamış; kültürel, ekonomik ve teknolojik vs. sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan yeni yan anlamları ve bunun yanı sıra yeri geldiğinde farklı dilbilgisel işlevleri gerekli açıklamalar etrafında tanıklarıyla aktarılacaktır.

2. Mental fiil kavramı ve mental fiillerin sınıflandırılması

Daha dar bir kavram içeriğiyle *psikolojik fiiller* olarak da tanımlanan (Croft, 1993: 55; Schlesinger, 1995: 139) mental fiiller, algılama başta olmak üzere düşünme, karar verme, idrak etme, hatırlama, problem çözme, planlama, duygusal tepki gösterme gibi pek çok zihinsel süreci dilde ifade etme görevi görürler. Dolayısıyla psikolojik, bilişsel, zihinsel ve algısal süreçler mental fiilleri ortaya çıkarır ve bunlar bilişsel dilbilim (cognitive linguistics), ruhdilbilim (psycholinguistics), sinirdilbilim (neurolinguistics) gibi disiplinler arası çalışma alanları kapsamında incelenir. Bu fiil türü, zihinsel bir aktiviteyi kapsadığı için kişinin çevresinden aldığı bilgiyi alma anını, aldıktan sonra işleyişini ya da sonuç/tepki vermesini ifade eder (Hirik, 2018: 22). Dolayısıyla tamamen zihinde beliren, burada gerçekleşen ve sonlanan ancak gözlemlenebilir/sezilebilir sonuçlar da meydana getirebilen eylemleri dile ve iletişim ortamına/kanalına aktarma işlevini mental fiiller üstlenir.

Mental fiiller *yürü-*, *koş-*, *ye-*, *konuş-* gibi aksiyona ve somut/gözlemlenebilir harekete yönelik fiillerin aksine esas anlamlarıyla süreç-içi olarak herhangi bir görünür hareket ifade etmezler ve çoğunlukla dıştan değerlendirme/gözleme için erişilebilir nitelikte değildirler. Mental eylemleri içsel olarak gerçekleştiren ve eylemin sürecini başlatan, genellikle öznenin/eyleyenin kendisidir. Bu yönüyle durağanlık bildirirler ve tamamen zihinsel/bilişsel süreçlerle ilgilidirler. Çoğu durumda mental fiilleri ortaya çıkaran eylemin harekete yönelik kısmı gözlemlenebilir değildir. Öyle ki *anlama*, *unutma*, *düşünme* ya da *varsayma* mental süreçlerinde herhangi bir fiziksel hareket ya da ikinci kişi tarafından gözlemlenme imkânı bulunmaz. Ancak eyleme bağlı ya da eylemin bir sonucu olarak çeşitli belirtiler veya sonuçlar ortaya çıkabilir. Örneğin *kızmak* ya da *korkmak* gibi mental süreçler sonuçlanma itibarıyla ikincil fiziksel belirtiler, bedensel hareketler ya da diğer tepki kaynaklı hareketlere neden olabilirler. Bunun yanı sıra *tatmak*, *dokunmak* gibi fiziksel algıya yönelik eylemler dışarıdan, ikinci şahıslar tarafından izlenebilir ve gözlemlenebilir niteliktedir. *Çocuk kediye dokundu.* gibi bir cümle içerisinde *dokunma* mental sürecinin aksiyon aşaması ikinci şahıs, yani eyleyen dışında birisi tarafından gözlemlenebilir. Ancak bu işten etkilenme (dokunma eylemini ya da bu eylemin sonucunu tecrübe etme) doğrudan eyleyen ve etkilenenle ilişkilidir. Buna karşın *Çocuk kediyi düşündü.* cümlesinde *düşünme* mental süreci dışarıdan gözlemlenmeye imkân tanımaz ve işten etkilenme tek taraflıdır.

Mental fiiller, barındırdıkları temel anlamları yönüyle daha çok insana, ancak kısmen de diğer canlılara özgüdür. Dolayısıyla -kurgusal kuruluşlar

dışında- yüklem çekirdeği mental fiil olan bir cümlenin eyleyeni insan veya hayvandır ve mental fiiller eyleyen/deneyimleyen/özne bu yönüyle odaklıdır. Ancak *Ödevin güzel görünüyor.* gibi çekimlenmiş ve yapıcı/anlamca genişleyerek farklılaşan mental fiillerde bu durum farklı bir görünüm arz edebilir. Diğer bir deyişle, kök hâlindeki mental fiillerden türeyen ilişkili diğer fiillerde sözdizimsel roller ve bunun yanı sıra anlam katılanları değişkenlik sunabilir. İnsan dışındaki varlıkların mental süreçleri ise insana kıyasla oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda hayvanlar yalnızca *görme*, *dokunma*, *koklama* gibi fiziksel algıya yönelik ya da *korkma* gibi belli bazı fiziksel çıktıları olan duygusal/tepkisel mental süreçleri işletebilirler. İnsan dışındaki varlıklarda, insanlığın mevcut bilgisi göz önünde bulundurulduğunda, örneğin *şaşıрма*, *ezberleme*, *umutlanma*, *planlama* gibi mental faaliyetler söz konusu değildir.

Yerli ve yabancı pek çok araştırmacı tarafından çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuş olan mental fiiller, daha geniş bir içerik tabanlı sınıflandırmanın alt sınıflandırması olarak düşünülebilir. Mental fiillerin kendi içerisinde alt sınıflandırmaları ise daha çok *algı (duyu)*, *duygu (psikolojik durum)*, *idrak (bilgi)* gibi kategoriler etrafında şekillenmiştir (sınıflandırmalar ve bunlarla ilgili toplu bir değerlendirme için bk. Hirik, (2018: 25-38); ayrıca Türkçenin tarihi ve modern varyantlarında mental fiillerle ilgili çalışmalar ve bu husustaki sınıflandırma önerileri için bk. (Yaylagül, 2005; Şahin, 2012; Yıldız, 2016; Özeren ve Alan, 2018). Bunlardan algı (duyu) fiilleri, insanın beş temel duyu organıyla algıladığı ve mental süreçleri başlatan fiziksel/kimyasal uyaranlara bağlı olarak ortaya çıkmış fiilleri kapsar. Bu fiiller de kendi arasında temel duyulara göre şekillenmiş olarak daha çok beş farklı alt kategoride incelenir: *görme fiilleri*, *duyma fiilleri*, *koklama fiilleri*, *tatma fiilleri*, *dokunma fiilleri*. Son olarak her bir alt kategori ise kendi arasında farklı şekilde alt sınıflara bölümlenebilmektedir (örneğin görme kategorisinde *bakma*, *gözlem*, *gözetleme* fiilleri vs. yer alır). Duygu (psikolojik durum) fiilleri, bir olayın veya durumun algılanması sonucunda kişinin bu olay ya da durum karşısında verdiği tepkiyi/takındığı tavrı veya ilgili olay ya da durumun kişide oluşturduğu duyguyu ifade eden fiillerdir: *heyecanlan-*, *kız-*, *kork-*, *üzül-* vs. Sınıflandırmalarda öne çıkan üçüncü kategori ise idrak (bilgi) mental fiilleri ya da bilişsel fiillerdir. Bu kategoride bilgi ve soyut düşünceye yönelik ve tamamen zihinde gerçekleşen, dıştan gözlemlenmeye elverişli olmayan çeşitli fiiller yer alır: *anla-*, *bil-*, *düşün-*, *hatırla-*, *inan-*, *iste-* vd.

2.1. Uyarana temelli yeni bir sınıflandırma denemesi

Genellikle bir uyarana bağlı olarak ya da fiziksel algılama ile başlayan mental süreçler tamamen insan zihninde devam eder, sonrasında ise ya zihinde sonuçlanır ya da tepki/duygu olarak yan etkiler/eylemler ortaya çıkarır. Dolayısıyla *algılama* > *bilişsel yorumlama* > *tepki/duygu gösterme* şeklinde aşamalı süreç(ler)le ifade edilebilecek bir mental akış söz konusudur. İlgili süreçlerin dildeki eylemsel ifadesi ise mental fiiller yoluyla gerçekleşir. Ancak *düşünme* ya da *unutma* gibi herhangi bir uyarana bağlı bulunmayabilecek ve fiziksel algılama gerektirmeyecek mental süreçler de mevcuttur. Bu bakımdan mental süreçleri a) uyarana bağlı mental süreçler ve b) uyarandan bağımsız mental süreçler olarak genel hatlarıyla, en temelinde iki kategoriye ayırmak yerinde olacaktır. Bunlardan ilkinde örnek olarak *şaşıрма*, ikincisine örnek olaraksa *düşünme* örnek verilebilir. Buna karşın bu iki kategori dışında, ortaya çıkışı çeşitli şartlara ve etkenlere göre değişebilen, yani bir uyarana bağlı olabilen ama farklı şartlar altında, farklı durumlarda uyarandan bağımsız gerçekleşebilen süreçler de mümkündür. Örneğin *kaygılanma*, herhangi bir uyarana sonucunda gerçekleşebilir, ancak kişinin hiçbir uyarana, yani sebebe maruz kalmaksızın, diğer bir ifadeyle algı gerçekleşmeksizin kaygılanması da söz konusu olabilir. Bunun yanı sıra *hissetme* gibi bir süreç de yine fiziksel bir uyarana sonucunda ortaya çıkabileceği gibi ([soğluğu] *hissetmek*), anlamsal çeşitlenmeye bağlı olarak uyarandan bağımsız olarak da şekillenebilir ([tehlikeyi] *hissetmek*).¹ Uyaranalardan bazıları fiziksel olabileceği gibi zihinsel de olabilir. Örneğin *hatırlama* ya da *tanıma*, zihinsel bir uyarıcı üzerinden de gerçekleşebilir.

Tüm bunlardan hareketle, mental süreçleri ve dolayısıyla mental fiilleri, uyarana/algı temelinde şu üç ölçüte göre sınıflandırmak mümkündür:

a) Uyarana bağlı mental fiiller:

beğen-, *duy-*, *etkilen-*, *gör-*, *fark et-*, *hazzet-*, *hoşlan-*, *kork-*, *oku-*, *şaşır-*, *ürper-*, *üzül-* vs.

b) Uyarandan bağımsız mental fiiller:

aşer-, *bil-*, *düşün-*, *hayal et-*, *hissizleş-*, *niyetlen-*, *planla-*, *san-*, *rahatla-*, *unut-* vs.

¹ Bu noktada, ikinci örnekte *hisset-* fiilinin bir yan anlam ('sezmek') geliştirdiğini belirtmek de mümkündür.

c) Uyarıcı değişkenli mental fiiller:

hatırla-, hisset-, kaygılan-, daral- (mec.), mutlu ol-, sez-, şüphelen-, umutlan- vs.

Bu mental fiil türlerinden *uyarana bağlı* olanlarda bir obje/nesne, varlık ya da bir oluş ilgili eylemin oluşması için ön şarttır ve zihinde mental sürecin ortaya çıkıp ilgili eylemin başlatılabilir hâle gelmesi için dıştan bir girdi/başlatıcı gereklidir. *Uyarandan bağımsız* mental fiillerde böyle bir ön şart yoktur ve mental süreç doğrudan öznenin kendisinden kaynaklı olup içseldir. *Uyarıcı değişkenli* türde olan mental fiillerde ise ilgili ön şart ya da tetikleyici, durum ve bağlama göre gerekebilir ya da gerekmez.

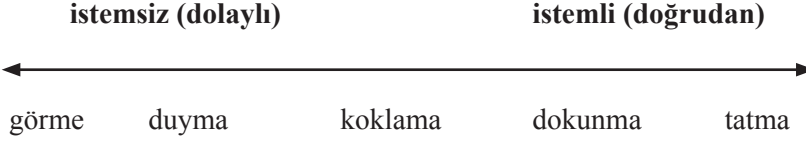
3. Algı Kavramı, Algı Filleri ve Görme

İnsan zihninin duyu organları üzerinden ışık, ses, koku gibi çeşitli uyarıcılar yoluyla nesnelere ve olgulara fark edip bu unsurların bilincine varması, bunları tanımlaması ve ardından yorumlaması şeklinde gerçekleşen algı, daha geniş bir bakış açısıyla idrakte ilgili önce fiziksel, ardından zihinsel olarak ilerleyen tüm süreçleri kapsamaktadır. Zihnin algılamak, farkına varma, düşünme, karar verme vb. yetenekleriyle, bunun yanı sıra beş duyuyla ilgili olan algı fiillerinde anlamsal içerik doğrudan zihinle bağdaştırılır. Algı gerçekleşmeden diğer algıya temelli mental süreçlerin gerçekleşmesi güçtür. Algıdan sonra kişinin dikkati, bilgi birikimi, tecrübeleri gibi kişisel değişkenlere bağlı olarak bilincine varma, tanımlama ve yorumlama, tepki gösterme süreci başlar.

Algı istem dışı olarak gerçekleşebileceği gibi istemli bir şekilde de oluşabilir. Örneğin görme, duyma ve kısmen koklama (koku alma) algıları çoğunlukla istem dışı gerçekleşir, ancak dokunma ve tatma algıları istemli ve niyetli olmayı gerektirir. Bu yönüyle görme ve duyma pasif (bilinçdışı) algı olarak nitelendirilebilecekken dokunma ve tatma ise aktif (bilinçli) algılar olarak tanımlanabilir.

Bu algı türleri, yukarıdaki ayrıma paralel olarak karşılaşma ve maruz kalma biçimlerine de bağlı olarak farklı araştırmacılar tarafından farklı terimlerle ifade edilmiştir: *deneyimsel/deneyimsel olmayan* (experiential/non-experiential; Woodbury 1986), doğrudan/dolaylı (direct/indirect; Felser 1998, Declerck 1991), vasıtasız/zihinsel (immediate/mental; Dik ve Hengeveld, 1991). Yapılan ayrımların ilkinde maruz kalma fiziksel olarak gerçekleşirken ikincisinde zihinsel olarak gerçekleşme durumu söz konusudur.

Bundan hareketle beş duyu organıyla gerçekleşen algılamalar, sınırları kesin olmamakla ve maruz kalınan ortama/maruz kalma niyetine ve türüne bağlı olarak² değişmekle birlikte, istemlilik/doğrudanlık derecelerine göre aşağıdaki gibi bir çizgi üzerinde gösterilebilir:

Fiziksel ya da kimyasal unsurlar algının ortaya çıkmasında birinci derecede etkilidir. Görme ve duyma gibi fiziksel uyaran gerektiren algılarda dış dünyayla ilinti olarak ışık, somut nesne; titreşim, ses dalgası gibi unsurlar ön plandayken tatma ve koklama gibi algılarda kimyasal uyarıcılar belirleyici roledir. Tüm bu uyarıcı unsurlar, diğer bir ifadeyle uyaranlar, algılama organları tarafından beyinsel aktiviteye dönüştürülür ve beyinde yorumlanır; bu sayede algılama ve tanımlama (farkına varma) gerçekleşir (Goldstein ve Brockmole, 2016: 5-8). Bunlardan bir kısmı *algılayan yönlü* (perceiver/experiencer-oriented) iken bir kısmı *uyaran yönlü* (perceived/stimulus-oriented) bir nitelik taşıyabilir (Usoniene, 1999). Buna göre *gör-* (see) algılayan yönlü bir algı fiili iken *görün-* (look) ise uyaran yönlü bir algı fiilidir.

İnsan zihninin bilişsel kapasitesi ve özellikleri, daha geniş anlamda mental fiillerin anlam yönüyle kapsamalarını da belirler. Duygular, düşünceler, kararlar, tutumlar, davranışlar, duyular, farkındalık vb. pek çok zihinsel durum mental fiillerin oluşmasında birinci dereceden etkilidir. Böylesine geniş bir yelpazede içeriğe sahip olan mental durumlar ve buna bağlı olarak şekillenen mental fiillerin sınıflandırılması da, üzerinde uzlaşılmış bir konu değildir (Yıldız, 2018: 165). Yukarıda da belirtildiği üzere mental durumlar ve bunlara bağlı olarak şekillenen mental fiiller kendi içerisinde farklı ölçütlere göre sınıflandırılmıştır. Yapılan bu sınıflandırmalar içerisinde yer alan bir kategori de, algı (duyu) ve buna bağlı olarak algı (duyu) fiillerinin oluşturduğu kategoridir. Algısal mental fiiller ya da algıya dayalı mental fiiller olarak da tanımlanabilecek bu fiil kategorisi ve buna bağlı olarak algı fiillerin mental fiillerin bir grubunu oluşturduğu, üzerinde uzlaşılmış

² Örneğin koklama/koku alma algısı, bir tavuk çiftliği ya da ahırın bulunduğu bir ortamdan geçildiği esnada istemsiz olarak ortaya çıkarken, bir çiçeğin koklanması istemli olmayı gerektirir. Benzer olarak anlık bir çiğliğin duyulması istemsiz, konuşmacıyı dikkatle duymak (dinlemek) istemli algıya örnektir. Bu durum diğer tüm algılar için de bir bakıma geçerlidir.

bir konudur. İdrak; yani akıl erdirmeye ve anlama, algı ile doğrudan ilişkilidir ve algıyı da kapsar. Bu yönüyle de algı fiilleri, mental fiillerin altında sınıflandırılır ve düzenlenir. Ancak dar anlamda algı fiilleri, algının fiziksel yönü itibarıyla beş temel duyu organı ile dünyayı algılamayı kapsamaktadır. Dolayısıyla beş temel algı biçimi, algı fiillerinin esasını oluşturmaktadır.

Temel algı fiilleri, çoğunlukla, tam olarak duyuusal tecrübeye göndermede bulunmayan ilave anlamlara sahiptir ve bunlar, fiziksel deneyimlerin ötesine geçip daha soyut alanlarda metaforik uzantılar olarak ortaya çıkarlar (San Roque vd. 2017: 375). Görme ise insan algısı içerisinde en önemli unsurdur ve dokunma, tatma gibi algılar da bir bakıma görme ile ilişkilidir. Zira bir varlığın tadılması ya da ona dokunulması için ideal şartlarda ilgili varlığın görülmesi, diğer bir tabirle gözle deneyimlenmesi gerekir (öte yandan duymada ya da koklamada böyle bir öncelik-sonralık ilişkisine ihtiyaç olmayabilir). Mental algı fiilleri içerisinde de bu yönüyle öncelik görmeye aittir. Viberg (1993: 347), bir dilin sadece bir algı fiiline sahip olması durumunda bu fiilin ‘görme’ algısına ilişkin olacağını belirtir ve ‘görmek’ anlamındaki fiillerin, araştırdığı dillerde en sık kullanılan algı fiili olduğunu aktarır. Hirik (2017) tarafından yapılan sıklık tabanlı bir araştırmada da Türkçede *gör-* fiili en sık kullanılan algı fiili olarak yer almıştır.

Görme fiilleri en karmaşık algı fiilleridir ve diğer fiillere oranla üzerinde daha fazla çalışma yapılmıştır (Viberg, 2008: 128). *Gör-*, çeşitli dillerde kanıtsallık (evidentiality) açısından da ele alınmıştır (Whitt, 2010: 53-84). Ayrıca Ibarretxe-Antuñano (1999) da *gör-* başta olmak üzere algı fiillerinde çok anlamlılığı araştırmıştır. Sweetser (1990) ise çeşitli Hint-Avrupa dilleri üzerine yaptığı incelemelerde, görme ile ilişkili fiillerin daha çok ‘bilgi’ ve ‘zihinsel görme/anlama’ yan anlamlarını ortaya çıkardığı sonucuna ulaşmış ve bunu da, görmenin dünya hakkında esas bilgi sahibi olunmasını sağlayan algı olmasıyla ilişkilendirmiştir.

Gör-, Türkçe temelinde, fiziksel algı fiilleri içerisinde en fazla anlamsal çeşitliliğe sahip olanıdır. Bu durum görme eyleminin doğasıyla ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle görmenin en önemli algı olması, ondaki anlam çeşitlenmesinin temel sebebidir. İnsan algısının ilk başlatıcısı konumunda ve temelinde görmenin bulunması ve görmenin, bir insanın dünyayı ve çevresini algılamada ilk aşama olması, *gör-* ve bununla ilişkili eylemlerin/kavramların çok anlamlılık geliştirmesinin temel nedenidir. Bunun yanı sıra örneğin dokunma, tatma ya da (kısmen) koklama gibi algılarda bire bir fiziksel temas ya da yakın temas gerekirken görmede böyle bir teması ihtiyaç olmaması, *gör-* fiilinin anlamsal çeşitlenmesinin artmasına sebep olmuştur. Bu noktada algılamamanın mesafesi açısından görme,

en uzak uyarınları algılama bakımından en başta gelirken tatma ve dokunma ise sonda bulunur. Bu fiziksel mesafenin, ilgili fiillerin anlamlarındaki çeşitlenmeyi doğrudan etkilediği savunulabilir.³

Anlama, bilme, farkına varma gibi bilişsel süreçlerin daha çok görme algısı ile ilişkilendirildiği, yani görmeyle ilişkili fiillerin aynı zamanda bilişsel yan anlamlara çeşitlendiği belirtilmiş olsa da (Sweetser, 1990), yapılan bazı çalışmalar bunun evrensel bir nitelik taşımadığını, *duy-* ve *işit-* gibi diğer algı fiillerinin de anlama, bilme gibi bilişsel süreçleri tanımlayabileceğini göstermiştir (Evans ve Wilkins, 2000). Ancak Türkçe söz konusu olduğunda, ilgili bilişsel süreçler daha çok görme algısı üzerinden ifade edilmektedir. ‘Anlamak’ çeşitlenmesiyle *gör-* ile ilişkili çekimlerde ve diğer kavramlarda (örn. *görememek*, *körleşmek*, *aydınlanmak*, *ışık* vs.) sistematik olarak aynı bilişsel haritalanmanın görüldüğü söylenebilir (Sjöström, 1999: 71). *Gör-* eylemi, temel anlamıyla bir fiziksel süreci kapsar ancak ‘anlamak, kavramak’ gibi anlamsal çeşitlenmelerde soyut ve bilişsel yönde gerçekleşen farklı bir süreç mevcuttur. Ayrıca fiil; *düşmeyegör*; *gitmeyegör* gibi örneklerde dilbilgiselleşerek bir dilbilgisel işlev de kazanmıştır. Burada ise bilişsel bir süreç temsil edilmez, anlamsal geçirimsizlik ve ağarma, diğer bir ifadeyle sözlüksel/anlamsal değerinin yitimi söz konusudur. Bu ise dilbilgiselleşmede beklenen bir durumdur.

Görme algısıyla ilişkili fiillerin (~görme fiilleri, örn. *gör-*, *bak-*, *izle-*, *gözetle-*) bir kısmı pasif (durağan) iken bir kısmı aktiftir ve aktif olanlar öznenin/eyleyenin/deneyimleyenin doğrudan katılımını ve bilincini gerektirirler. *Gör-* eylemi de özünde pasiftir ancak çok anlamlılık söz konusu olduğunda pasif *gör-* fiilinde de öznenin aktif katılımı ortaya çıkar ve eylem durağanlıktan aktifliğe geçer. Örneğin ‘ziyaret etmek’ yan anlamıyla *gör-* eyleminde öznenin doğrudan katılımı ve bilinçli, çoğu zaman istekli bir davranışı/hareketi söz konusudur. Diğer bir deyişle *gör-* eylemi özne odaklıdır ancak bu eylemin esas anlamsal içeriği, bağlamına göre değişmekle birlikte, öznenin aktif katılımını gerekli kılmayabilir.

4. Çok Anlamlılık

Bir sözlüksel unsurun birbiriyle ilişkili iki veya daha fazla anlam taşıması, diğer bir ifadeyle anlamsal çeşitlenmelere bağlı olarak farklı kavramları ifade eder hâle gelmesi genel hatlarıyla çok anlamlılık (polysemy) durumunu ortaya

³ Ancak bu konuda kesin yargılara varmak için daha fazla araştırma yapmak gereklidir. Sözlüklerde tanıklanmamış yan anlamlar ve güncel teknolojik/kültürel gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan çeşitlenmeler ayrıntılarıyla incelenmelidir.

çıkarır (Löbner, 2002: 44; Yaylagül, 2004; Aksan, 2009: 70). Ancak çok anlamlılık daha geniş ölçekte farklı dilbilgisel görünümde; biçimbilgisel, sözlüksel ya da sözdizimsel düzeylerde ortaya çıkabilir. Dar anlamda, biçimbilgisel düzeydeki çok anlamlılık, Türkçe söz konusu olduğunda ekler düzeyindedir. Gelişimleri farklı, ancak eşzamanlı olarak seslik görünümü aynı ekler birden fazla anlama (işleve) sahip olabilir ya da sık kullanılan birtakım ekler birden fazla anlam (anlamsal çeşitlenme) geliştirebilirler. Ancak eklerdeki eş seslilik ile çok anlamlılık/işlevlilik ayırt edilmesi güç bir konudur ve tarihsel gelişimin takip edilmesi bu hususta önem kazanmaktadır. Bu bağlamda *fisilti* ve *bunaltı* sözcüklerinde yer alan *-I* ile tarihsel süreçteki gelişimleri farklı olan ve biri ad soylu sözcüklerden eylemler türeten, ama aynı zamanda araç durumunu ifade eden *-LA* eşsesli ekler arasındadır ancak tarihsel gelişimleri farklı olan bu ekler zaman zaman *tek ek-çok işlev* anlayışıyla değerlendirilmiştir (Karahana, 2016: 315-316). Öte yandan gerçek anlamsal çeşitlenme gösteren ekler de mevcuttur. Bu tür ekler genelde yüksek kullanım sıklığına sahiptir. Örneğin *-(y)AcAk* eki yüklem konumunda gelecek zamanı ifade ederken sözdizimsel olarak ad soylu sözcükler (ad ve sıfat) ortaya çıkarır. Bu ek zaman (tense) bildirme işleviyle bir çekimsel kategoriye işaretleyip eylemsel fiil [_F] içeriğini korurken (1), adı niteleyerek eklendiği fiile sıfat [_S] işlevi kazandırabilir (2) ya da eklendiği eylemi kalıcı olarak adlaştırarak [_A] sözlüksel unsurlar türetebilir (3).

- (1) Haftaya yeni kitaplar *gelecek*_[F].
- (2) *Gelecek*_[S] sezona dair umutlarım gittikçe tükeniyor.
- (3) *Gelecek*_[A] söz konusu olduğunda bizi nelerin beklediğini bilemeyiz.

Öte yandan, meslek ya da uğraşı bildirme işleviyle kullanılan *-CX* da yine yüksek kullanım sıklığına sahip bir ektir ve birbiriyle ilişkili çeşitli yan anlamlar türetebilmektedir. *Simitçi* ‘simit satan kimse’ yapısı içerisinde *-CX* temel anlamını/işlevini barındırırken *uykucu* ya da *ulusalcı* gibi sözlüksel unsurlarda farklı anlamları ya da işlevleri işaretleyebilmektedir. Bu yönüyle, *-CX* için çok anlamlılık/işlevlilik durumundan söz edilebilir.

Sözdizimsel düzeyde çok anlamlılık ise öbek ya da cümle düzeyinde ortaya çıkabilir ve bileşimsel anlambilim (compositional semantics) kapsamında ele alınır. Sözdizimsel çok anlamlılık anlamsal bulanıklılık ile doğrudan ilgilidir ve bağlam etrafında farklı yorumlamaları beraberinde getirir. Örneğin *Arkadaşı çağırıyordu.* gibi bir kuruluş, (a) ‘Adamın arkadaşı onu çağırıyordu.’ (b) ‘Adam bir arkadaşı/ilgili kişiyi çağırıyordu.’ olmak üzere iki farklı şekilde çözümlenmeye elverişlidir ve bu yönüyle sözdizimsel çok anlamlılığa (diğer bir ifadeyle

bulanıklılığa) örnek teşkil eder. Ancak ilgili çok anlamlılığın bu örnekte ilk unsurun sonundaki işaretleyicinin (-X) eşsesliliğinden kaynaklandığı da belirtilebilir.

Bu çalışmaya konu olan, sözlüksel anlambilim (lexical semantics) kapsamında ele alınan sözcük düzeyindeki çok anlamlılığın belirlenmesinde ve tanımlanmasında etimoloji, anlamsal ilgi gibi çeşitli parametreler söz konusudur (Lyons 1977: 550-552). Öte yandan bir sözcüğün içerdiği anlam ya da anlam parçacıkları o sözcüğün yer aldığı tüm kullanım örneklerine uygunluk göstermiyorsa, ilgili sözcüğün en az iki anlam taşıması, diğer ifadeyle çok anlamlı olması durumu ortaya çıkar. Ancak bu noktada çok anlamlılık ile eşseslilik iç içe girerek bulanık bir dilsel görünüm arz eder ve ilk bakışta bu iki olgunun birbirinden ayırt edilmesi güç görünür. Örneğin Türkçenin sözvarlığında kodlanmış *koç*₁ ve *koç*₂ çok anlamlı sözlükbirim görünümündedir. Bunlardan ilki, Türkçe kökenlidir ve ‘erkek koyun’ anlamına sahiptir. Öte yandan *koç*₂ ‘antrenör; kişiyi veya grubu yönlendirici kimse’ gibi anlamsal içeriklere sahiptir ve İngilizce *coach* sözcüğünün yerleştirilmiş, aynı anlamla sözvarlığına kopyalanmış biçimidir. Ancak yukarıda değinilen etimolojik ve anlamsal bağlar/ilgiler söz konusu olduğunda çok anlamlılık-eşseslilik zıtlığı daha iyi bir çözümlenmeye imkân vermektedir. Dolayısıyla anlamsal ilgi ve tarihsel/etimolojik süreç bakımından değerlendirildiğinde *koç* sözlük birimin verilen anlamlar kapsamında çok anlamlılık barındırmadığı görülecektir.

Bunun yanı sıra *dolu*₁ ‘boş olmayan’, *dolu*₂ ‘bir yağış biçimi’ gibi örneklerde ise anlamsal bulanıklık sadece bağlam aracılığıyla giderilebilmekte, çok anlamlılık bakımından yukarıda verilen kıstaslar etkin olamamaktadır. Aynı şekilde *çal-* eyleminin ‘gizlice/izinsizce almak; sesli enstrüman kullanmak; sürmek’ gibi birbirinden çok farklı bazı anlamlarının arasında bir ilgi kurmak da mümkün görünmemektedir. Örneğin *para çalmak* ile *yoğurt çalmak* kuruluşlarındaki *çal-* eylemleri arasındaki anlamsal ilgi sıfır veya sıfıra çok yakındır. Bu durumda, ilgili bağlamlardaki *çal-* eylemlerini *çal*₁ ve *çal*₂ şeklinde mi, yani eşsesli kelimeler olarak mı yoksa çok anlamlı mı olarak tanımlamak gerekecektir? Bu bakımdan GTS’de *çal-* tek bir madde başı olarak yer almakta ve dolayısıyla çok anlamlı olarak tanımlanmaktadır. Bu örnekle kıyaslandığında *koç*₁ ve *koç*₂ örneklerindeki durumu gerçek eşseslilik olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Buna göre (gerçek) eşsesliliğin dilde çok anlamlılığa göre daha az ortaya çıktığı savunulabilir. Öte yandan, anlamları arasında bariz ilgi bulunan ve etimolojik olarak da herhangi bir ayrışma göstermeyen *söz* ‘kelime dizisi, kelime; vaat; söylenti; güfte’ gibi gerçek çok anlamlı sözcüklerin sayısı *kapalı çok anlamlı* olarak tabir

edilebilecek, anlamları arasındaki ilişki ya da temel anlamıyla yan anlamları arasındaki bağları zayıflamış çok anlamlı sözcüklere göre daha fazladır.

Kavram ve olguların biçimsel/işlevsel benzerlikleri çok anlamlılığın ortaya çıkmasındaki en önemli etkidir. Benzer durumlar, benzer varlıklar veya varlıkların benzer işlevleri, sözcüklükteki gereksiz genişlemeyi ve buradaki unsurların artışı en aza indirebilmek için mevcut unsurların anlamca çeşitlendirilmesi yoluyla, bilhassa metaforik uzantılarla karşılanabilir. Fiziksel veya soyut bir ilişkiden yola çıkılarak mevcut sözcüklükteki ögesi, çıkarımı ve tahmin edilebilirliği kolay olacak şekilde anlamca çeşitlendirilir. Bu bakımdan *burun* sözcüğünün fiziksel niteliği [=öne çıkma, çıkıntılı yapı] dolayısıyla bir ayakkabının, bir geminin veya bir kara parçasının uç kısmının/esas parçadan bir nebze öne çıkmış kesiminin de *burun* olarak adlandırılmasını mümkün kılmaktadır.

Bir sözlükbirimin çok anlamlı oluşu, onun kullanım oranıyla ya da temel sözcüklük unsuru oluşuyla doğru orantılıdır. Diğer bir ifadeyle, çok sık kullanılan unsurlar/temel sözcüklük öğeleri çok anlamlılığa elverişli ve eğilimlidir. Bunun yanı sıra *göz, kulak, burun, baş, ayak, kol* gibi birincil/temel (dış) organ adlarının en yüksek çok anlamlılık oranına sahip sözcükler arasında olduğu rahatlıkla savunulabilir. Çok anlamlılık, insan hayatına dâhil olan yeni olgu ve kavramların artmasıyla artış gösterir. Artan dil temasları, küreselleşmenin ve kültürel, ekonomik, teknolojik gelişmelerin etkisiyle de çok anlamlılık hız kazanabilir. Örneğin *fare, yazıcı, dokun-* gibi sözlüksel unsurlar, bilişim ve bilgisayar teknolojilerine ait terimler olarak anlam kopyalamaları üzerinden çeşitlenmelere sahip olup çok anlamlılık geliştirmişlerdir. Öte yandan çok anlamlılık, ‘kavramsal olarak ilişkili birtakım anlamların tek bir seslik biçime sahip olması’ olarak da tanımlanabilir (Riemer 2010: 161). Akrabalık adlarından *amca*, temel anlamıyla (‘babanın erkek kardeşlerinden her biri’) kullanılırken, yaşça büyük kişilere hitap etmek için bir yan anlam geliştirmiştir. Bununla ilişkili olarak *dede, dayı, kardeş* gibi akrabalık adlarında da benzer durumlar söz konusudur. Yaşça büyük bir kişiyi ifade etmeyi, aynı cinsten yer almayı tanımlama gibi anlamsal ortaklıklar, kavram alanıyla ilgili bağlar üzerinden anılan sözcüklerin çok anlamlılık geliştirmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Sık kullanıma sahip ve temel/doğal olarak nitelendirilebilecek bu akrabalık adlarına karşın *kayınbaba, kaynana, elti* gibi daha az kullanılan, insan yaşamı içerisinde sonradan gelişen ve seçimlik olan diğer akrabalık kavramlarının adlarında yan anlamlar gelişmeyebilir ve dolayısıyla çok anlamlılık ortaya çıkmaz.

Eksiltmeler, sözlüksel çok anlamlılığa yol açabilir. Örneğin Fransızca *athlète* sözcüğünün yerleşmiş biçimi olan *atlet* Türkiye Türkçesinde birbiriyle ilişkisiz görünen iki farklı anlama sahiptir: 1. ‘atletizmle uğraşan kimse, atletizmci’ 2. ‘kolsuz, askılı fanila’ (GTS, erişim tarihi 15.02.2019). Bu anlamlardan ilki, sözcüğün Fransızca temel anlamıdır ve Türkiye Türkçesine birebir kopyalanmıştır. İkinci anlam ise, *atlet fanilas* öbeğinin ana unsurunun eksilmesi sonucunda, ana unsurdaki esas anlamın tamlayıcı konumundaki niteleyene aktarılmasıyla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla niteleyici, öbeğin esas anlamını kendi anlamıyla bütünleştirmiş ve çok anlamlılık oluşmuştur. Bu durumda, iki anlam arasında herhangi bir anlam ilişkisi bulunmaması bakımından eş zamanlı yaklaşımla ve sözcüğün etimolojik art alan bilgisine sahip olmadan *atlet* sözcüğünü çok anlamlı olarak tanımlamak yerine iki farklı *atlet*’i eşesli sözcükler olarak tanımlamak da mümkün görünmektedir. Böylesi bir durumda, sözlüklerdeki aynı *atlet* maddebaşı altında iki farklı anlamı vermek yerine iki farklı *atlet* maddebaşının kendi özerk anlamlarıyla verilmesi de olanaklar dâhilindedir. Görüleceği üzere bu noktada yaklaşım farklılıkları ve farklı sözlüksel standartlar geliştirmek olasıdır.

Diller arası çevirilerde çok anlamlılık; anlamın örtüşmesi ve uyuşması, çevirinin en doğru şekilde gerçekleşmesi açısından büyük öneme sahiptir. Bu hususta, kaynak dilde yer alan çok anlamlı bir sözcüğün hedef dilde de aynı çok anlamlılığı barındırması, çevirinin daha sağlıklı şekilde yapılmasını temin edecektir. Örneğin *görmek* fiilinin ‘anlamak’ yan anlamı hem İngilizcede hem de Türkçede mevcuttur. Dolayısıyla İngilizce bir ifadede bu anlamıyla yer alan *to see* fiili Türkçeye aynı şekilde *gör-* fiiliyle çevrilebilir ve bu çeviri sonucunda herhangi bir anlam/anlatım kaybı yaşanmaz. Zira Türkçede de *gör-* fiilinin yan anlamlarından biri ‘anlamak’tır ve bu anlamıyla son derece işlek bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak çok anlamlılık şemalarındaki örtüşmezlik, hedef dilde farklı bir sözlükbirimin ya da bir analitik yapının, öbeğin kullanımını zorunlu kılacaktır. Bu da sanatsal kullanım değerini ya da metaforik estetiği yer yer azaltıcı bir faktör olarak bulunabilir.

Çok anlamlı bir sözcüğün temel anlamı, herhangi bir bağlam olmaksızın sahip olduğu ve konuşanın zihninde oluşan ilk anlamdır. Ancak sözcüğün temel anlamı onun en sık kullanılan (ortaya çıkan) anlamı olmayabilir. Buna rağmen durum genellikle temel anlamdan yanadır (Cruse 2006: 42). Bu husus, sözcüğün içerisinde üretildiği ortama ve sözcüyü üreten kişi(ler)e göre değişkenlik gösterebilir. Örneğin *fare* sözcüğü, temel anlamından bağımsız olarak bilişim sektöründe çalışanlar için bilgisayarı kontrol etmek için kullanılan donanımı temel anlam olarak ifade edebilir ve bu anlamıyla daha sık kullanılıyor olabilir.

Ad aktarımı (meceza-ı mürsel, İng. metonymy) ve sinekdoş (kapsamlayış, İng. synecdoche) gibi metaforik alt kategoriler bağlam içerisinde geçici çok anlamlılığın ortaya çıkarılabilir. Örneğin (4)'te yer alan kuruluş içerisinde *sınıf*, bu tür bir geçici çok anlamlılığa örnek teşkil eder.

(4) Öğretmenin derse geç geleceğini anlayan *sınıf* kantine inmişti.

Bu türden bir çok anlamlılık durumu bağlam tabanlıdır ve sadece cümle düzeyinde ortaya çıkar, yani sözce içerisinde geçici olarak mümkündür ve sözcüğün anlamsal çeşitlenmeleri arasında kodlanmış değildir. Diğer bir ifadeyle, ilgili anlam gerek yazılı gerek zihinsel sözvarlığında ayrı bir maddebaşı olarak yer almaz. Bu yönüyle tüm sözcüklerin ad aktarımı gibi anlık metaforik uzantılar üzerinden potansiyel bir geçici çok anlamlılık taşıdığı ve çok anlamlılığa elverişli olduğu belirtilebilir.

5. Gör- Fiilinde Çok Anlamlılık

Algı fiilleri, diğer fiillere kıyasla, fazlaca metaforik uzantılara, daha yaygın bir tabirle, benzetme ilişkili yan anlamlara sahip fiiller arasındadır. Göz ile ilgili algı fiilleri, diğer bir ifadeyle *gör-*, *bak-* ve türevleri, diğer fiziksel algı fiilleri içerisinde anlam yönüyle daha fazla çeşitlenme barındırırlar. Bunlardan en sık kullanılanı ve anlam çeşitliliği bakımından en üretken olanı ise *gör-* fiilidir. Sık kullanılma durumuna ve görmenin temel algı niteliği taşımasına bağlı olarak fiilin yan anlamlarının sayısının fazla, çok anlamlılığın yüksek olduğu savunulabilir. Öte yandan, yan anlamlarının fazla ve dolayısıyla çok anlamlılığının yüksek oluşunun bu fiilin kullanım sıklığını artırdığı da belirtilebilir. Bu fiildeki çok anlamlılık seviyesinin yüksek oluşu ise görmenin diğer fiziksel algı türlerine göre insan yaşamı için daha önemli olması ve bu nedenle kendisine daha fazla ihtiyaç bulunmasıdır. Ancak kültürel, biyolojik, antropolojik diğer birtakım etkenler de görme ve bununla ilişkili fiillerin çok anlamlı oluşuna sebeptir (Gökçe 2015: 62). Alm-Arvius (1993: 350-351), İngilizcede *see* 'görmek' fiilinin dokuz farklı anlamını tespit etmiştir. *Güncel Türkçe Sözlük*'te ise *gör-* fiilinin 20 farklı anlamı tanımlanmıştır (GTS, erişim tarihi 16.02.2019). Bunlardan bazıları doğrudan fiziksel olarak görme, yani fiziksel algılama ile ilişkili iken bir kısmı bilişsel idrak ile ilişkilidir.

Gör- fiilinin çok anlamlı oluşu ondan türeyen farklı kategorideki sözcüklerin de çok anlamlı olması sonucunu beraberinde getirebilmektedir. Örneğin *görüş* 'düşünce, fikir' bu noktada çok anlamlılığa bir örnek teşkil eder ve çoğu durumda fiziksel olarak görme idrak açısından görmeyi, yorumlamayı, anlamayı ve

düşünmeyi temsil ederek sözlükselleşmiş olarak gerek dil konuşurlarının zihinsel sözvarlıklarında gerek sözlüklerde kodlanmış hâldedir. Öte yandan *rüya gör-*, *hayal gör-* *uçuşan yıldızlar gör-* gibi birleşik yapılar içerisinde yer alan *rüya*, *hayal*, *uçuşan yıldız* gibi fiziksel olarak var olmayan, kişinin kendi zihninin bir ürünü/yansıması olan ve kişiden başkasının göremeyeceği unsurlar da yine görme algısı ve *gör-* fiili ile ilişkilendirilmiştir. Bu tür durumlarda görme göz ile değil bilinç ile gerçekleşir ve gerçekleşme/ortaya çıkma şekli itibarıyla uyarandan, fiziksel bir olgudan bağımsızdır. Zira örneğin *rüya gör-* bağlamında rüya gören kişinin gözleri kapalı durumdadır ve görme, göz ile gerçekleşmez ve fiziksel bir görme söz konusu değildir.⁴ Ortaya çıkan görme, tamamen beyinsel bir aktivitedir ve bir tecrübe etme, yaşama durumunu yansıtır. Bunun yanı sıra *Ahmet'i mutlu gördüm.* gibi bir yargıda *gör-* eyleminin içeriği de farklı açılardan değerlendirmeye elverişlidir ve bir yorumdan, çıkarımdan ya da 'öyle olduğunu farz etme'den ibarettir. Bir kimsenin mutlu görünmesi, onun öyle olduğu anlamına gelmeyebilir. Bu da, bu tür bağlamlarda *gör-* fiilinin yorumlama ve çıkarımla ilişkisini ortaya koymakta ve algı sonrası karmaşık bir çözümleme gerektirmektedir.

Viberg (2008: 124) görme ile ilişkili fiilleri 'eyleyim, tecrübe etme, olgu-tabanlı olma' şeklinde üçlü bir sınıflandırma tablosu altında ele almış ve *gör-* eylemini 'tecrübe', *izle-*, *bak-* eylemlerini 'eyleyim', *görün-* eylemini ise 'olgu tabanlı olma' başlıklarında değerlendirmiştir. Ona göre eyleyimde kontrol edilebilirlik söz konusuysen tecrübeye böyle bir durum söz konusu değildir. Öyle ki, içsel özellikleri bakımından temel algı anlamıyla görme eylemi, tatma ya da dokunma gibi daha aktif bir katılımı gerektirmez ve bilinçli olarak gerçekleştirilmez. Temel istemsel özellikleri bakımından *gör-* bir algılayan (özne/gören/kılıcı) ve bir algılanan (nesne/görünen) etrafında şekillenir. Bunun yanı sıra bir araç gibi seçimlik katılanlar da sözdizimsel açıdan ilgili kuruluşlarda yer alabilir: *el feneriyle gör-* gibi. Bu istemsel özellikler fiilin diğer anlam çeşitlenmelerine de kopyalanır ve yan anlamları barındıran cümle kuruluşlarında aynı istemsel özellikler devreye girer. Dolayısıyla 'ziyaret etmek; düşünmek; kavramak' gibi farklı yan anlamlarda da çoğunlukla aynı istemsel özellikler ve katılımcılar söz konusudur.

Algı fiillerinde çok anlamlılığın yapılanma ve oluşma düzenleri ilk olarak Viberg (1983) tarafından 53 dilden çeşitli örneklerle inceleme konusu edilmiş ve

⁴ Bu noktada, rüyada görülenlerin 'gerçek dünya'da görülenlerin ve bilinçaltının bir yansıması olduğu belirtilebilir. Dolayısıyla rüya görmenin ön şartının da fiziksel olarak görme olduğu düşünülebilir. Ayrıca görsel unsur barındırmayan, diğer duyu organlarına hitap eden dokunma, tatma, koklama gibi uyarıları taşıyan, farklı şekillerde tecrübe edilen rüyalar da mümkündür.

bu çalışmada görme ve duyma kavramlarının birbirinin yerine çok nadir olarak kullanıldığı, diğer bir ifadeyle görme ve duyma eylemlerinin tek bir fiille ifade edildiği dillerin sayısının çok az olduğu savunulmuştur. Bu noktada duyma algısı Türkçede zaman zaman farklı algıların ve bilişsel durumların yerine geçebilir (bk. *gaz kokusu duy-* ya da *mutluluk duy-* gibi sözlükselleşmiş yapılar). Bu da algı fiillerinin ya da bu fiillerin yan anlamlarının birbiri yerine kullanımının ve bu fiiller arasında geçişin kısmen mümkün olduğunu gösterir. Ancak görme eyleminin diğer fiziksel algıların yerine kullanılması durumu Türkçe açısından, tanımlanan kullanımlar kapsamında söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle *gör-* fiili anlamsal çeşitlenme bakımından elverişli olsa da duyma, tatma, dokunma, koklama algılarını ifade edememektedir.

Güncel Türkçe Sözlük'te *gör-* fiilinin 20 farklı anlamı tanımlanmıştır. Bu anlamlar şunlardır:

1. göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek
 2. anlamak, kavramak, sezmek
 3. yanına gidip konuşmak
 4. bir şey hakkında bir yargıya varmak, değerlendirmek
 5. belirli bir zamanın içinde bir olaya tanık olmak, yaşamak
 6. yapmak, etmek
 7. kendisine yapılmak, bir davranışla karşılaşmak, maruz kalmak
 8. almak
 9. bir şeye erişmek
 10. çok değer vermek
 11. bir işleme uğramak
 12. yüzü bir yöne doğru olmak, bakmak
 13. ziyaret etmek
 14. karşılaşmak, rastlaşmak
 15. gözlerin görmediği durumlarda başka duyu organlarıyla algılamak
 16. sahne olmak, geçirmek
 17. saymak, herhangi bir şey gibi görmek
 18. gezmek
 19. *teklifsiz konuşmada* vermek
 20. takım arkadaşlarından en uygun olanına pas atmak
- (GTS, erişim tarihi 16.02.2019)

Tanımlanan bu anlamlardan ilki, doğal olarak, fiilin temel anlamı durumunda olup fiziksel algı ile doğrudan ilişkilidir. Geri kalan anlamlar ise yan anlamlar

hükümündedir ve bir kısmı deyimleşmiş yapılar içerisinde yer almaktadır. Bu anlamlardan 13'ü örneklendirilmişken (2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 18, 19) 7'si örneklendirilmemiştir (1, 4, 7, 13, 14, 17, 20) ve dolayısıyla anlam tanımları açıklık arz etmemekte, belirsiz kalmaktadır.

Gör- fiilinin Güncel Türkçe Sözlük'te tanımlanmamış yan anlamları

Gör- fiili, GTS içerisinde tanımlanmış ve yukarıda bir kısmı örnekleriyle listelenen 20 anlamının dışında, daha önce de belirtildiği üzere teknolojik, ekonomik, kültürel pek çok gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan ya da daha öncesinde mevcut olup GTS'de tanımlanmamış çeşitli anlamları da bünyesinde barındırmaktadır. Bunun yanı sıra *FİİL-(y)A+gör* ya da *FİİL-mA-(y)A+gör* kuruluşlarında çeşitli dilbilgisel işlevler kazanmakta, *Bir görelim neler olacak.* gibi bağlamlarda söylem parçacığı gibi davranabilmektedir. Ancak bunlar, farklı bir çalışmanın konusu olduğundan bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Aşağıda, fiilin GTS'de tanımlanmamış yan anlamları örnek bağlamları içerisinde tanımlarıyla verilecektir.

- '[donanımı] algılamak, çalıştırmak, [...] ile bağlantı kurmak'

Bilgi, iletişim ve teknoloji düzeyindeki gelişmelere ve gereksinimlere, elektronik cihazlardaki çeşitlenmelere ve yaygınlaşmaya bağlı olarak *gör-* fiili bu kapsamda çeşitli yan anlamlar ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri de, elektronik cihazların birbirini algılaması⁵, bir cihazın diğerini çalıştırması/aktif hâle getirmesi veya iki cihazın birbiriyle iletişim/bağlantı kurması durumlarını karşılayan yan anlam(lar)dır. Bu anlamlar, daha çok bütünleşik ve çalışır durumdaki bir bilgisayara ya da başka bir elektronik cihaza (televizyon, telefon, tablet vd.) bağlanan daha küçük ya da alt seviye yapıdaki çevre birimlerinin/yardımcı donanımın veya diğer harici unsurların ilgili bilgisayar ya da cihaz tarafından algılanması/algılanmaması durumunda üretilmektedir. Teknolojik gelişmeler sonucunda mevcut sözcükler unsurlarında anlam kopyalamaları üzerinden ortaya çıkan diğer yan anlamların (örn. *fare* 'bilgisayarda imleci kontrol eden aygıt' < aa. İng. *mouse*) aksine *gör-* fiilinin adı geçen anlamları ve durumları ifade etmesi, başka bir dilden anlam kopyası sonucunda ortaya çıkmamış⁶, dilin içsel özelliği sonucu

⁵ Esasen *algıla-* fiili de bu yönüyle bir yan anlam geliştirmiştir ve ilgili kullanım insana has bilişsel bir becerinin cansız bir varlığa aktarılmasına örnektir.

⁶ İlgili bağlamlardaki durum/eylem İngilizcede *recognize*, *communicate* veya *detect* fiilleri ile ifade edilmekte, *see* fiili bu tür hususları karşılamada kullanılmamaktadır. Bu da, ilgili yan anlamın bir anlam kopyası sonucu oluşamayacağına işaret etmektedir.

belirmiştir. Bu hususta (5a) ve (5b) örnek bağlamlarında ilgili yan anlamlar tanımlanabilmektedir:

- (5a) Bilgisayarlar ağdaki yazıcıyı *görmüyor*.
(<https://www.technopat.net/sosyal/konu/bilgisayarlar-agdaki-yazici-yi-goermueyor.608017>, erişim tarihi 13.02.2019)
- (5b) En son depoladığım elementsi Samsung TV *görmüyor*. Diğerlerini takıyorum *görüyor*.
(<http://hdarsivi.net/teknik-destek/64480-wd-elements-1-tb-tv-gormuyor.html>, erişim tarihi 13.02.2019)

İstemsel bakımdan bu yan anlamıyla *gör-* fiili, temel anlamıyla aynı özellikleri paylaşmakta olup bir özne (gören/eyleyen) ile bir nesneye (görülen) ihtiyaç duymakta ve argüman yapısını buna göre şekillendirmektedir. Öte yandan bu anlamıyla *gör-*, görme algısının/özelliğinin insan dışındaki bir varlığa, bir cansıza metaforik uzantıyla aktarılması bakımından dikkat çekicidir. Bu yönüyle ve mental süreçlerin de dışına çıkması nedeniyle, fiilin bu anlamı sıra dışı bir görünüm arz etmektedir. Fiilin esas anlamı ile bu yan anlamı arasındaki bağ ise bu bakımdan zayıflamış durumdadır ve nedensellik ilişkisinden söz edilemez.

- ‘düşünmek, yorumlamak, anlam çıkarmak’

Her ne kadar GTS’de tanımlanmış dördüncü yan anlam durumundaki ‘bir şey hakkında bir yargıya varmak, değerlendirmek’ ile ilgili ve benzer görünse de, *gör-* fiili ‘düşünmek’, ‘yorumlamak’ ya da ‘kendi görüşünü katarak açıklamak’ yan anlamlarıyla kullanılabilen, farklı değerlendirme ve farklı düşünme durumunu karşılayabilmektedir. Bu noktada, kişinin daha önceki tecrübelerine ya da bilgilerine dayanarak bir olay ya da durumu kendince yorumlaması ya da anlamlandırması, kişinin ‘bir olgu ya da durumu kendine göre yorumlaması’ anlamını beraberinde getirmektedir. (6a) ve (6b)’de bu yan anlamın tanımlandığı birer bağlam yer almaktadır. Ayrıca (6c)’de ‘mevcut durumdan anlam çıkarmak’ ya da ‘öyle olduğunu düşünmek’ gibi yan anlamlarla da belirgin hâle gelebilmektedir.

- (6a) Ancak aslında toplumun büyük çoğunluğu olayları farklı *görüyor*.
(<https://www.ntv.com.tr/dunya/assange-beni-oldurmekle-tehdit-ediyorlar,8MYWKK-7FEejK91IPXCQFQ>, erişim tarihi 14.02.2019)
- (6b) Başka bir ülkeden bambaşka bir kültürden gelmiş, senden çok daha farklı *düşünüyor*, farklı *görüyor*.

(<https://edumag.net/yolda-olmanin-en-guzel-yani>, erişim tarihi 14.02.2019)

- (6c) [K]imsenin sorumlu aradığı yok ama sizi bu akşam gayet gergin ve tarafı *görüyorum*.
(<https://twitter.com/ESMERHELEN/lists/esmerim>, erişim tarihi 15.02.2019)

Bu yan anlamlarıyla *gör-* fiili zihinsel süreçlere yönelik temel anlamla aynı iç istemsel özellikleri korumaktadır. Zihinsel süreçleri barındırması yönüyle ve bu açıdan diğer yan anlamlarla ilişkili olması bakımından potansiyel ve beklenen yan anlamlar içerisinde değerlendirilebilir. Esasında, bu yan anlamların ilk şartının fiziksel görme olması gerektiği de belirtilebilir.

- ‘müşahede etmek; muayene etmek’

Daha çok sağlıkla ilgili durumlarda ortaya çıkan ve bir doktorun, bir sağlık görevlisinin biriyle ilgili değerlendirmede ve teşhiste bulunmak üzere onu muayene etmesi bağlamında kullanılan bu yan anlam sadece insanın (7a, 7b) ya da hayvanın (7c) müşahedesi/muayenesi değil, bir cansız objenin de müşahede ve muayenesi durumlarında da (7d) gelişebilmektedir.

- (7a) [K]an tahlili iştirme testi ve akciğerlere bakılıyor. Bir de ortopedi doktoru *görecektir*.
(<https://www.engelliler.biz/forum/saglik-raporlari/188130-guncel-saglik-durumumu-gosteren-rapor-alabilir-miyim.html>, erişim tarihi 16.02.2019)
- (7b) Çocuk doktoru *görecektir* mi, diye sorduğumda gerek olmadığını söylediler.
(<http://www.haberekspres.com.tr/saglik/ayse-bebek-hayata-uctu-h24845.html>, erişim tarihi 16.02.2019)
- (7c) Öncelikle geçmiş olsun. Veteriner *gördü* mü? Teşhisi nedir?
(<https://forum.petarkadas.com/keci-sagligi/hamile-kedimde-kanama>, erişim tarihi 18.02.2019)
- (7d) Kaç tamirci *gördü* elektrikçi *gördü* şundan diyen yok.
(<http://www.hyundaiclubtr.com/konu/sonata-atesleme-modu-ue.30963/page-2>, erişim tarihi 19.02.2019)

İstemsel özelliklerde bir daralmaya/azalmaya yol açan bu yan anlam bir nesneyi yüzey yapıda zorunlu kılmaz. Fiilin dönüşlü/edilgen *görün-* biçimi de GTS’de tanımlanmamış olan, örneğin *Doktora görünsen iyi olur.* bağlamı içerisinde yine ‘muayene olmak, tedavi olmak’ anlamlarını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra *Arabayı bir ustaya göster.* gibi bir kullanım içerisinde de *göster-* fiilinde aynı anlamsal içerik mevcuttur ve bu yönüyle, farklı sözcükbiçimler ve sözlükbiçimler ortaya çıksa da, ilgili anlam ilişkilerinin korunduğu görülmektedir.

- ‘kapsamak, çekmek, görüş/kapsama alanına dâhil etmek’

Gör- fiilinin teknolojik gelişmelere paralel olarak insan algısı dışında farklı bir eylemi karşılması ve cansız bir varlık için kullanılmasına bir diğer örnek de, fiilin kamera ya da fotoğraf makinesi gibi görsel çekim/kayıt yapabilme kapasitesine sahip cihazların kapsama/çekim ya da görüş alanını bildirmesiyle veya çekim/kayıt yapmasıyla ilgilidir. Bu hususta, kamera ya da fotoğraf makinesi lensinin, diğer bir ifadeyle bu cihazların çekim yapan kısımlarının göz gibi düşünülmesi ve ilgili eylemin de görmeyle irtibatlandırılması durumu ön plandadır. (8a) ve (8b)’de bu yan anlamlarla belirginleşen kullanımları görmek mümkündür. Bunların yanı sıra, özellikle hareket ya da cisim algılayıcı sensörlerin algılama ya da kapsama alanına dâhil etme eylemleri de *gör-* fiili ile ifade edilebilmektedir. (8c)’de tanıklandığı üzere, hareketli bir varlık, insan ya da hayvanın kapsama alanına girmesi durumunda otomatik olarak aktif hâle gelen ampuller, otomatik olarak açılan kapılar ya da otomobillerin park sensörleri gibi cihazların gerçekleştirdiği algılayıp tepki verme eylemleri *gör-* ile karşılanabilmektedir.

- (8a) Bu demek oluyor ki kamera da beni *görüyor*.
(<https://www.sikayetvar.com/koton/koton-kabinde-kamera-var>, erişim tarihi 20.02.2019)
- (8b) Emniyete dilekçeyle mobese takibi başvurusu yaparsanız ya da çevrede caddeyi *gören* kamerası olan yerlere durumu söylerseniz yardımcı olurlar.
(<http://www.techturkey.com/forum/archive/index.php/t-226878.html>, erişim tarihi 20.02.2019)
- (8c) Örneğin tek sensör kullanıldığı için asansör kapıları omzunuzu *görüyor* ancak bacağınızı *görmüyor*.
(<https://www.dunya.com/sirketler/sensorlu-kapilar-artik-kaza-yapmayacak-haberi-349439>, erişim tarihi 20.02.2019)

İlgili bağlamlarda istemsel ve sözdizimsel roller açısından özelliklerini koruyan *gör-* fiili, (8a) ve (8b)'de karşıladığı anlamlarla, özellikle adli vakalarda sıkça tanıklanmaktadır. Öte yandan fiilin karşılamış olduğu anlamsal içeriği insan algısından ziyade *cihaz algısı* olarak adlandırılabilir bir elektronik algı türünün gelişmesine imkân tanımıştır.

- izlemek, seyretmek'

Bir sahne oyununu, filmi, canlı performansı ya da herhangi bir kültürel/sanatsal etkinliği izleme, seyretme durumunu ifade edebilen *gör-* fiili, bu yan anlamıyla, ilgili eylemleri karşılayan temel *seyret-* ve *izle-* fiillerine kıyasla çok sık kullanılmasa da, çeşitli bağlamlarda bu fiillerin ifade ettiği anlamı karşılayabilmektedir. Bu yan anlamlarla *gör-* fiili, algılar arasında aktarıma örnek teşkil etmekte, yani izleme ve seyretme bilişsel algıları görme fiziksel algısı ile karşılanmaktadır.

- (9a) Keşke, imza atmadan önce ödül kazanmış Yunan “Rebetiko” filmini *görseydi*.
(TUD, künye bilgisi: W-LE30D1B-2082-392, erişim tarihi 21.02.2019)
- (9b) Hayatlarında ilk defa opera orkestrası *gördüler*.
(<https://www.haberler.com/samsun-hayatlarında-ilk-defa-opera-orkestrası-10677956-haberi>, erişim tarihi 21.02.2019)

İstemsel özellikleri yönüyle temel anlama uygunluk gösteren bu yan anlamıyla *gör-* fiili, birden fazla anlamsal içerikle yorumlanmaya da müsaittir. Bu hususta (9b)'de *gör-* fiili, fiziksel olarak görme algısını da işaretleyebilir. Ancak bağlam ve arka plan bilgileri göz önünde bulundurularak fiilin hangi durumu karşıladığı belirlenebilir.

- ‘beraber olmak; görüşmek’

GTS'de tanımlı 3. anlam olan ‘yanına gidip konuşmak’ ve 14. anlam durumdaki ‘karşılaşmak, rastlaşmak’ ile benzer bir içerik sunsa da, *gör-* fiilinin ‘görüşmek, beraber olmak’ ya da daha geniş olarak ‘birlikte çokça görüşmek, vakit geçirmek’ anlamsal uzantıları, GTS'deki ilgili anlamlarından zamansal yönüyle ayrılmaktadır. Burada verilen ‘beraber olmak’ ve ‘görüşmek’ anlamları, örneğin ‘karşılaşmak, rastlaşmak’ yan anlamının aksine zamanca uzun bir süre sonra gerçekleşmeyi ve sonrasında bir süre devam etme olasılığını karşılamaktadır (10a), (10b).

- (10a) [...] Baran Kaya 27 yıldır *görmediği* annesi Tülay hanımı bulmak için başvurdu.
(<https://www.internethaber.com/27-yildir-gormedig-i-annesini-mu-ge-anli-saatler-icerisinde-buldu-video-galerisi-1933390.htm>, erişim tarihi 21.02.2019)
- (10b) Jean-Louis bir kafede uzun yıllar *görmediği* arkadaşı Vidal'e rastlar.
(<http://www.sinematopya.com/2018/08/rohmerden-bir-ahlak-hikayesi-my-night-at-mauds-1969.html>, erişim tarihi 21.02.2019)

Bu yan anlamıyla *gör-* fiili, istemsel özellikleri yönüyle esas anlamıyla eşdeğerdir. İlgili yan anlam, sadece anlık bir karşılaşma ya da rastlaşmayı ifade etmemekte, daha önce yaşanmış bir birliktelik ya da uzun süren bir görüşme sürecinin sonunda gelen ayrılık/görüşmemenin ardından gelen bir karşılaşma, birliktelik, birlikte bulunma ve vakit geçirme bilgisini arka planda barındırmaktadır. Ayrıca ortaya çıkan eylem, planlanmış ve karşılıklı olarak üzerinde uzlaşmış bir *görüşme* eylemi niteliği taşımaz.

- ‘ulaşmak, erişmek’

Daha çok, ölçülebilir bir değer ya da bir kavramın rakamsal bir seviyeye ulaşması, erişmesi durumunu da karşılayabilen *gör-* fiili, (11a)'da olduğu üzere en üst ya da en alt seviyedeki sıcaklık değerlerine ulaşmayı ifade edebilir. İlgili bağlamlar daha çok yaz ya da kış aylarında tecrübe edilen, belli bir dönem içerisinde yaşanmış en yüksek ya da en düşük sıcaklıkların haberleştirilmesinde kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra (11b) ve (11c)'de olduğu üzere, bir ekonomik kullanım kapsamında döviz kurlarını ya da altın, gümüş gibi değerli kaynaklarda/yatırım araçlarındaki fiyatlanmayı, fiyat artışını ifade etmede de kullanılır. Yine bu kullanımlar da (11a)'da olduğu üzere belli bir dönem için ulaşılabilen en üst ya da en alt seviyeleri tayin etmede ve bu hususlara dikkat çekmede kullanılır. Dolayısıyla *gör-* fiili bu yan anlamıyla ulaşılabilir alt ve üst limitleri aktarmada işlev görmektedir.

- (11a) Türkiye'nin en soğuk yeri eksi 30 dereceyi *gördü*.
(<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyenin-en-soguk-yeri-eksi-30-dereceyi-gordu-400706.html>, erişim tarihi 22.02.2019)
- (11b) Dolar yıl sonu 5,80 TL'nin üzerini *görmez*.
(<https://twitter.com/Baris1947/status/1070053755926630400>, erişim tarihi 22.02.2019)

- (11c) Altın böylesini *görmedi*! İşte çeyrek altının fiyatı.
(<https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2017/01/12/altin-boylesini-gormedi-iste-ceyrek-altinin-fiyati>, erişim tarihi 23.02.2019)

Yapısal/yüzeysel olarak istemsel özellikleri değişmemekle birlikte fiilin anlamsal çözümlenme zemininde [-(y)A ulaşmak/erişmek] olarak yorumlanması nedeniyle, arka planda argüman yapısındaki değişiklikler barizdir. Fiilin eyleyeninin insan dışında bir varlık/olgu olması da, buradaki çok anlamlılıkta dikkat çekici bir husustur. Bu yönüyle, fiilin ilgili anlamlarda kullanımı fiziksel görme algısının anlamsal içeriğinden hayli uzaklaşmış bir görünüm sunmaktadır.

- ‘tanımak, muhatap olmak’

Bir ya da birden fazla kişi ile karşılaşp çeşitli ortamlarda bir arada bulunarak onları tanıma ya da onlarla bir nedenle muhatap olma ve bunun sonucunda kişisel bir değerlendirmeye zemin hazırlama ifade eden bu yan anlam, görme algısı ile tecrübe etme temel anlamını kapsamakla birlikte, deneyimleme ya da şahit olma ek bilgilerini içermektedir. (12a)’da görme yoluyla şahit olma, (12b)’de ise karşı karşıya kalma, tanıma ve değerlendirme ek bilgileri de mevcuttur.

- (12a) Bak ben ne memurlar *gördüm* adam bilgisayarda dosya açamıyor.
(<https://forum.memurlar.net/konu/513657/>, erişim tarihi 24.02.2019)

- (12b) Müzakere masasında “dünya henüz beni *görmedi*” diyerek [...]
(<http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=54910>, erişim tarihi 24.02.2019)

Yapısal istem özellikleri dolayısıyla esas anlamla aynılık gösteren bu yan anlam, GTS’de tanımlı 14. anlama (‘karşılaşmak, rastlaşmak’) yakınlık arz etse de, ilgili tanımlanmış anlamın karşılıklılık bildirmesi nedeniyle farklılaşır.

- ‘fark etmek’

Fiziksel olarak görme algısı temelinde şekillenen bu yan anlam, görme sonucu gerçekleşen bir durumun önceki tecrübelerle ya da önceki bir durumla karşılaştırıldığında bir değişim yaşandığının bilincine varma ya da bir şeylerin farkına varma söz konusudur (13a). Ancak fiilin ilgili yan anlamı çerçevesinde olumsuz şekliyle kullanımında, görmenin gerçekleşmesine rağmen algının, diğer bir ifadeyle ikinci aşamaya geçişin, yani bilincine varmanın ve değerlendirmenin/tepki göstermenin gerçekleşmemesi durumu söz konusu olabilir (13b).

- (13a) Birkaç gün sonra geldiğimde elektrik kablolarının yine çalındığını *gördüm*.
(<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/hirsiza-calmamasi-icin-not-ve-para-birakti-dondugunde-saskina-dondu-40218373>, erişim tarihi 24.02.2019)
- (13b) Ben yabancı hayvanları gördüm onlar beni *görmedi*. Saldırılarından kurtuldum.
(<https://www.mynet.com/erzurum-da-kaybolan-kadin-ayi-ve-kurt-saldirisindan-gizlenerek-kurtuldu-110104409172>, erişim tarihi 25.02.2019)

Bu yan anlamıyla fiil, temel anlamla aynı istemsel özellikleri korumakta ve algılamının ötesinde, sonraki bilişsel süreci ifade etmektedir ve bilinçlilik gerektiren bir durumu açığa çıkarmaktadır.

- ‘bulmak, karşı karşıya kalmak; sahip olmak’

Her ne kadar *saygı görmek, ilgi görmek, talep görmek, destek görmek, cebi para görmek, elleri dert görmek* gibi deyimleşmiş, kısmen deyimleşmiş ya da deyimleşmeye elverişli birleşik fiil yapılarını/kalıp ifadeleri oluşturmuş olsa da, bu yan anlam, adın bildirdiği kavrama sahip olmayı ya da onu taşımayı ifade eder.

- (14a) Sonraki hayatı boyunca da saray çevrelerinde büyük saygı *görmüş*.
(<http://www.sinanasaygi.org/basinda.asp?action=detay&haberID=28>, erişim tarihi 25.02.2019)
- (14b) Belki telefon sahasında küçük olduğu için o kadar da talep *görmemiş* olabilir.
(<https://www.voltimum.com.tr/haberler/akilli-evlerde-ekran-cagi-basliyor>, erişim tarihi 25.02.2019)

Bu yan anlamıyla ve daha geniş bir çerçevede deyimleşmeye uygun yapıları ortaya çıkarması, yönüyle potansiyel olarak tüm adlarla birlikte kullanılabilir. Örneğin *yağmur görmemiş toprak* ya da *güneş görmeyen ev* gibi kullanımlarda anılan potansiyeli bulmak mümkündür.

- ‘destek olmak/çıkılmak, yardımda/iyilikte bulunmak’

Daha çok *Bizi de gör.*, *Bizi de görürsün artık.* gibi yapılar içerisinde, argo olarak nitelendirilebilecek bir yan anlamdır. GTS’de ‘*teklifsiz konuşmada Verme*’ olarak 19. numaralı anlam şeklinde tanımlı olsa da, ‘vermek’ anlamsal karşılığı,

ilgili bağlamlardaki içeriği tam olarak yansıtmamaktadır. (15a)'da *Süper Loto* adlı şans oyunuyla ilgili bir yazışmada geçen diyalog, ilgili yan anlamı ortaya çıkarmaktadır. Diyalogda, tahminde bulunarak oyunu oynayan ve kazanç elde edeceğinden emin olan bir kimsenin yazdıklarına cevap niteliğinde, bir başka kişinin talebi ve hemen ardından oyunu oynayanın karşılık cümlesi görülmektedir. (15b)'de ise 'destek olmak', 'yardımda bulunmak' gibi anlamlar barizdir.

- (15a) A. Hemşerim bizi *görürsün* artık.
B. Çıksında hele *görmezmiyiz*.
(<http://www.tribundergi.com/forum/viewtopic.php?f=11&t=40941&s-k=a&start=10>, erişim tarihi 26.02.2019)
- (15b) Şu garip kardeşini de *görsen* ve elinden tutsan.
(<https://m.borsagundem.com/haber/ceo-mehmet-aydin-bosanmak-i-cin-cabalamis/1303644>, erişim tarihi 26.02.2019)

Bu yan anlamda da yapısal istem özellikleri korunmaktadır. Ancak anlamsal düzeyde istemde farklılıklar meydana gelebilmektedir. Zira anlam çözümlendiğinde, 'destek olmak, yardımda bulunmak' gibi yan anlamlardaki fiillerin istemsel özellikleri değişmektedir.

- 'sınamak, test etmek, denemek, deneme sonucunda yargıya varmak'

Genellikle birinci şahıslarla çekimlenen bu yan anlam, konuşma dilinde *Göreceğiz bakalım*. gibi, bir eylemin sonucu hakkında kararsız kalma/emin olama ya da eylemin çıktıları hakkında tahmin bildirme sonucunda yargıya varma durumlarını ifade eder (16a). Ayrıca tehditkâr bir üslubun da başlatıcısı ya da bitiricisi konumunda bulunabilir (16b).

- (16a) Yarın erkek personelimizi de deneme günü, [...] ne kadar çalışacaklar onları da *göreceğiz*.
(https://www.silivri.bel.tr/haber/silivri_belediyesinde_kadin_personelle_8_mart_izni/3933, erişim tarihi 27.02.2019)
- (16b) Sizi de *göreceğim*, daha bitmedi bu sataşmalar, karşılıklı gidince polemikler.
(https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=22974&P5=H&page1=42&page2=42, erişim tarihi 27.02.2019)

6. Bulgular ve Değerlendirmeler

Bu çalışmada, *gör-* fiilinin Güncel Türkçe Sözlük'teki 20 anlamına ek olarak 12 yan anlamı daha tespit edilmiş ve fiilin toplam anlam sayısı, temel anlamı da dâhil olmak üzere 32 olarak belirlenmiştir. Gerek GTS'de tanımlı gerek bu çalışmada tespit edilen yeni yan anlamların büyük bir kısmı, fiziksel görme algısı ile doğrudan ilişkilidir ve bunlarda fiziksel/algısal görme, yan anlam(lar)ıyla görmenin bir başlatıcısı hükmündedir. Örneğin 'ziyaret etmek' yan anlamıyla *gör-*, bir fiziksel görme ile başlar ve parça-bütün ilişkisi içerisinde de düşünülebilir. Zira bir ziyaret etme eylemi içerisinde fiziksel algı olarak görme de gerçekleşir. Diğer bir ifadeyle bir ziyarete *fiziksel olarak görmek* de dâhildir ve algısal olarak görme, ziyaretin bir parçası durumundadır. Dolayısıyla anlamsal uzantılamada uzantının nitelikleri/özellikleri arasında esas anlam saklıdır. Bu yönüyle uzantısal yan anlamlar, esas anlamın bir çıktısı/devamı karakterindedir ve esas anlamı arka planda kapsayabilirler. Öncelik-sonralık ilişkisi açısından bakıldığında *gör-* 'ziyaret etmek' örneğinde, zaman çizgisi üzerinde ve mantıksal sıralamada esas anlama dayalı eylem (görme eylemi) önce, uzantısal anlama dayalı eylem (ziyaret etme eylemi) ise sonra gelir veya bir bütünü tanımlar. Ortaya çıkan yeni eylem algının ötesine taşınarak farklı bir hareketi/kavramı veya durumu ifade eder hâle gelir. Bu bakımdan, fiziksel algının yine fiziksel bir eylemle sonuçlandığını, fiziksel eylemin ön şartının fiziksel algı olduğunu belirtmek de mümkündür. Yani bazı uzantılar, fiilin esas anlamsal içeriğinden bağımsız düşünülemez ve bu esas içerik metaforik uzantılarda da sezilir hâldedir.

Buna karşın 'anlamak' anlamı ile *gör-* fiziksel algı sınırları içerisinde değil, daha geniş tabirle bilişsel-mental sınırlar içerisinde. Yine de bir şeyi anlamak için onu fiziksel olarak görmek belli durumlarda ön şarttır. Ancak esas anlamsal içeriği çok az barındıran, hiç barındırmayan ya da temel anlamla olan bağın oldukça zayıfladığı yan anlamlar da mevcuttur: 'destek çıkmak, yardımda bulunmak' gibi. Dolayısıyla metaforik uzantıları da a) ilişkili/ön şartlı uzantılar, b) ilişkisiz/şartsız uzantılar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bu ayırım var/yok kutuplarının yanı sıra ayrıca derecelendirilebilir. Bu hususta anlamsal şeffaflık ön plana çıkmaktadır. Bağlam içerisinde *gör-* eyleminin uzantılarından bir kısmı anlamca şeffaf bir görünüm sunarken bir kısmı bu şeffaflığı sunmaz ve dolayısıyla bağlam içerisinde de yer alsa, başka öğelerle şeffaflığı sağlanır.

Bu durumda, ilk/temel anlamı doğrudan kapsayan ve öte yandan bu anlamı kapsamayan metaforik uzantıları ayrı ayrı sınıflandırmak mümkündür. İlk anlamı kapsamayanları ayrı birer sözlükbirim olarak değerlendirmek ve dolayısıyla

sözlüklerde ayrı maddebaşları olarak tanımlamak da sözlük düzenleme ilkeleri kapsamında bir değişken olarak yer alabilir. Bunun aksine, mevcut düzende olduğu gibi, tüm yan anlamlar tek bir maddebaşı altında toplanarak sunulabilir. Ancak anlamsal içerik ve ilişkiler bakımından uzantılar birbirinden farklılaşsa da, sözcük kökeni aynı olduğu için ve uzantılarda ilk anlamdan hayli uzaklaşmış olsa da, tüm yan anlamları ve uzantıları aynı madde altında listelemek daha yaygın bir yöntemdir. Tespit edilen yan anlamların çoğunda istemsel ve morfo-sentaktik özelliklerin değişmediği gözlemlenmiştir. Esasında Türkçenin sözdizimsel kuruluş yapısında fiilin istemi, anlam ileri düzeyde farklılaşmadığı sürece değişmemektedir. Bu açıdan, istemi farklılaştıran yan anlamların sözlüklerdeki ilgili tanımlamalarda ayrıca belirtilmesi gerekecektir. Zira GTS’de yer alan *gör-* tanımlamasında istem *-i (gör-)* olarak verilmiştir. İstem değişikliği yan anlamlarda bu durum farklılaşmaktadır ve ayrıca açıklanması gerekmektedir. Ancak ilgili istemin sadece ilk anlamla ilişkilendirilmesi durumunda *-ki* böyle olsa dahi bu husus özel olarak belirtilmelidir- ayrı bir açıklama metninin sunulması faydalı olacaktır.

Görmenin ‘anlamak, yorumlamak, tecrübe etmek’ gibi tamamen bilişsel düzeyde gerçekleşen eylemleri ifade etmesi, anlamsal sınıflandırma itibarıyla algı fiillerinin bir üst sınıflandırma seviyesine ya da aynı seviyede farklı kategoriye geçişini mümkün kılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir *algısal mental fiil* olan *gör-*, ilgili yan anlamlarıyla *bilişsel mental fiil* kategorisine dâhil olarak farklı bir şekilde sınıflandırmayı mümkün kılmaktadır. Öte yandan ‘tedavi etmek/müşahede etmek’ yan anlamıyla *gör-* mental fiillerin kapsamının dışına çıkarak bir hareket/kılış fiili hâlini almaktadır. Bu da, yan anlamlarla beraber hareket ya da kılışa dayalı anlamsal kategori sınıflarının aşılabileceğine ve bu kategoriler arasında geçiş yapılabileceğine işaret eder. Sınıflandırmalar arası geçişkenlik gösteren bu tür durumlar diğer bazı algı fiilleri için de geçerlidir.

Gör- fiili her ne kadar insanlar ya da daha genel olarak canlılar için kullanılır görünse de, bilhassa teknolojik ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak insan algısının ya da bu algıyla ilgili olmanın dışına çıkarak cansız varlık ve olguların, hatta kavramların özellik ve işlevlerini de karşılar hâle gelmiştir. İki teknolojik cihazın birbirini algılaması ya da döviz kurlarının belli bir seviyeye ulaşması gibi örneklerde *gör-* fiilinin bu tür gelişimlerini gözlemlemek mümkündür. Bilhassa bu tür bağlamlarda fiilin sahip olduğu yan anlamların görme algısının özünü doğrudan sezilir/anlaşılabilir bir bağının kalmadığı ya da yüksek oranda azaldığını ifade etmek de mümkündür. Bu yönüyle *gör-* fiilinin yan anlamlarını *fiziksel, bilişsel, sosyal, teknolojik, yoruma dayalı* gibi çeşitli kategoriler altında sınıflandırmak daha da mümkün hâle gelmektedir.

Sonuç

Türkçede ve diğer dünya dillerinin pek çoğunda *gör-* başta olmak üzere algı fiilleri sadece temel anlamıyla fiziksel algıları ifade etmede kullanılmayıp çok çeşitli anlam ilgileriyle farklı metaforik uzantılar geliştirmişlerdir ya da bu tür anlam çeşitlenmelerine elverişli durumdadırlar. Bunların yanı sıra doğrudan ya da dolaylı olarak fiziksel algıyla bağlantılı ya da bu bağlantısı tamamen kopmuş birtakım bilişsel, duygusal hatta mekanik süreçleri, durum ve olayları da tanımlarlar. Sadece canlılarla ilişkilendirilen birtakım algılar dilde cansız varlık ve kavramlar için de karşılık bulabilir. Bu yönüyle Türkçede *gör-* en fazla yan anlama sahip olan, farklı kavram ve olgular için kullanılmaya başlanan algı fiilidir. Bu durum ise görmenin en temel, yaşam için en önemli ve dünyayı bilişsel anlamda yorumlamada kullanılan ilk algı olması, dolayısıyla diğer mental süreçlerin başlatıcısı veya tetikleyicisi konumunda bulunmasıyla ilişkilidir. *Gör-* başta olmak üzere algı fiillerinin sahip olduğu yan anlamlar çok farklı sebeplere dayalı olarak çeşitlilik göstermektedir ve bu yan anlamların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır.

Birleşik fiil yapılarında kılınış özellikleri gösteren, *göre* gibi dilbilgiselleşmiş yapıları ortaya çıkaran ve sözlüksel çok anlamlılığının yanı sıra *görelim* (*bakalım*) ya da *sen görürsün, gününü göreceksin* gibi kuruluşlar içerisinde, yer yer tehdit yollu olarak da kullanılan *gör-* fiili bu bakımlardan dilbilgisel ve pragmatik işlevler de kazanarak kullanım alanını hayli genişletmekte, yer yer dilbilgisel düzeyleri aşmaktadır. Esasında artzamanlı olarak incelendiğinde *göre* edatının da dilbilgiselleştiği görülecektir. Bu da bir *heterosemy*, yani ortak kökenden türeyen bir biçimbirimin farklı morfo-sentaktik kategorilerle ilişkili olmasıyla ilgilidir ve çoğu araştırmacı tarafından çok anlamlılıktan farklıdır (bk. Lichtenberk 1991: 476). Türkçede *gör-* fiilinin bu yönleriyle de incelenmesi, fiilin yan anlamlarının yanı sıra pragmatik kullanımının, dilbilgisel işlevlerinin ve diğer bazı özelliklerinin daha ayrıntılı tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca diller arası çeviri faaliyetlerinde bu fiilin farklı dillerde nasıl karşılandığı ya da farklı dillerde yer alan *görme* fiilinin Türkçeye olan çevirilerde hangi fiillerle karşılandığı gibi uygulamalı çalışmalar da fiilin her yönüyle çerçevesinin çizilmesini sağlayacaktır.⁷ Bunların yanı sıra *gör-* fiilinden türeyen farklı biçimler de (örn. *görüş-*, *görül-*, *görün-*; *görüş*, *görüntü*, *görgü* vs.) gerek anlam yönüyle gerek kullanım özellikleri açısından detaylıca incelenmeyi gerektirmektedir.

⁷ Örneğin İngilizcede *Please see page 6 for more details.* cümlesi bağlamında *see* 'görmek' fiili Türkçede *bakmak* (*Daha fazla detay için lütfen 6. sayfaya bakınız.*) fiiliyle karşılık bulmaktadır.

Algı fiillerinden *gör-* üzerine yapılan bu çalışmanın diğer algı fiilleri için de yapılması ve *gör-* dışındaki algı fiillerinin de çeşitli etkenlere bağlı olarak oluşan, ancak sözlüklerde tanımlanmamış anlamlarının ortaya çıkarılması Türkçede algı fiillerinin çok anlamlılığı konusunun daha net olarak incelenebilmesi ve potansiyelleri ortaya çıkarması açısından son derece yararlı olacaktır. Ayrıca, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulan *ceza görmek*, *eziyet görmek*, *vefa görmek*, *gün yüzü görmemek* gibi deyimleşmiş ya da yarı-deyimleşmiş birleşik fiil yapıları veya *Sen de gör!* gibi kalıp ifadeler içerisinde yer alan *gör-* fiilleri de dâhil edildiğinde, bu fiilin anlam yelpazesi, öbek ilişkileri ve etkileşimleri daha da genişlemektedir. Dolayısıyla bu tür kalıp yapılar içerisinde yer alan *gör-* fiili ayrı bir çalışmanın konusudur ve sadece sözlüksel düzeyde değil sözdizimsel ya da edimbilgisel/kullanımsal düzeyde de incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (2009). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Alm-Arvius, Christina (1993). *The English Verb See: A Study in Multiple Meaning*, Gothenburg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Croft, William (1993). "Case Marking and the Semantics of Mental Verbs", *Semantics and the Lexicon* (ed. J. Pustejovsky), Dordrecht: Springer-Science+Business Media, s. 55-72.
- Cruse, Alan (2006). *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburg: Edinburgh University Press.
- Declerck, Renaat (1991). *A Comprehensive Descriptive Grammar of English*, Tokyo: Kaitakusha.
- Dik, Simon C. ve Hengeveld, Kees (1991). The Hierarchical Structure of the Clause and the Typology of Perception-verb Complements, *Linguistics* 29, s. 231-259.
- Dolati Darabadi, Mina (2018). "Nehcü'l Feradis'te Mental Fiiller", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1), s. 85-113.
- Evans, Nicholas ve Wilkins, David (2000). "In the Mind's Ear: The Semantic Extension of Perception Verbs in Australian Languages", *Language* 76, s. 546-592.
- Felser, Claudia (1998), Perception and Control: a Minimalist Analysis of English Direct Perception Complements. *Journal of Linguistics* 34, s. 351-385.
- Goldstein, E. Bruce ve James R. Brockmole (2016), *Sensation and Perception*, Belmont: Wadsworth Publishing.
- Gökçe, Faruk (2015). "Kutadgu Bilig'de Kör- 'Görmek': Çok Anlamlılık, Metafor ve Gramerleşme", *Türkbilig*, 29, s. 59-76.
- GTS=Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Hirik, Erkan (2017), "Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SÜTAD)* (41), s. 53-74.
- Hirik, Erkan (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ibarretxe-Antuñano, B. Iraide, (1999). *Polysemy and Metaphor in Perception Verbs: A Cross Linguistic Study*, (yayımlanmamış doktora tezi), Edinburg: University of Edinburg.
- Karahan, Leyla (2016). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eş Sesli(leşen) Ekler: {+DAn} Ayrılma ve Vasita Hâli Eki", *Prof. Dr. Tofiq Hacıyev Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 315-322.
- Lichtenberk, Frantisek (1991). "Semantic Change and Heterosemy in Grammaticalization", *Language* 67 (3), s. 475-509.
- Löbner, Sebastian (2002). *Understanding Semantics*, London/New York: Routledge.
- Lyons, John (1977). *Semantics, Volume 2*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Özeren, Mehmet ve İrfan Alan (2018), "Kırgız Türkçesinde Mental Fiiller", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 61, s. 203-224.
- Riemer, Nick (2010). *Introducing Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.

- San Roque, Lila, Kendrick, Kobin H., Norcliffe, E.lisabeth ve Majid, Asifa (2018). “Universal Meaning Extensions of Perception Verbs are Grounded in Interaction”, *Cognitive Linguistics* 29, s. 371-406.
- Schlesinger, Izchak M. (1995). *Cognitive Space and Linguistic Case: Semantic and Syntactic Categories in English*, Cambridge: Cambridge University Press,
- Sweetser, Eve (1990). *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sjöström, Sören (1999). From Vision to Cognition, A Study of Metaphor and Polysemy in Swedish, *Cognitive Semantics. Meaning and Cognition*, (J. Allwood & P. Gärdenfors, ed.), Amsterdam: John Benjamins, s. 67-85.
- Şahin, Savaş (2012). *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Usoniene, Aurielia (1999). Perception Verbs Revisited, *Lund University Department of Linguistics Working Papers* 47, s. 211-225.
- Viberg, Åke (1983). “The verbs of perception: a typological study”, *Explanations for Language Universals* (ed.) Brian Butterworth, Bernard Comrie ve Östen Dahl, Berlin: Mouton, s. 123-162.
- Viberg, Åke (1993). “Crosslinguistic Perspectives on Lexical Organization and Lexical Progression”, *Progression and Regression in Language: Sociocultural, Neuropsychological and Linguistic Perspectives*, Kenneth Hyltenstam ve Åke Viberg (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 340-385.
- Viberg, Åke, (2008). “Swedish Verbs of Perception from a Typological and Contrastive Perspective”, *Languages and Cultures in Contrast and Comparison*, María de los Ángeles Gómez González, J. Lachlan Mackenzie ve Elsa M. González Álvarez (ed.), Amsterdam: John Benjamins, s. 123-172.
- Whitt, Richard J. (2010). *Evidentiality and Perception Verbs in English and German*, Oxford/Bern: Peter Lang.
- Woodbury, Anthony. C. (1986). “Interactions of Tense and Evidentiality: A Study of Sherpa and English”, *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology* (W. Chafe ve J. Nichols, ed.), pp. 188-202. Norwood: Ablex, s. 188-202.
- Yaylagül, Özen (2004). “Türk Dilinde Çok Anlamlılık ve Sebepleri”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 3175-3186.
- Yaylagül, Özen (2005). “Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2/1, s. 17-51.
- Yıldız, Hüseyin (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Yıldız, Hüseyin (2018). “Atebetü'l-Hakayık'ta Algı Fiilleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt XV, Sayı 60, s. 163-181.